

ŞÂFİÎ FUKAHÂSININ BEYU'L-Î'NE HAKKINDAKİ YAKLAŞIMI VE BUNUN GÜNÜMÜZ İSLAMÎ FİNANS PİYASALARINA YANSIMASI*

Servet BAYINDIR**

Özet:

Beyu'l-î'ne fikhın tartışmalı konularından olmasına rağmen günümüz modern finansal piyasalarında sıklıkla başvurulan yöntemlerdendir. Malezya başta olmak üzere özellikle Şafii mezhebinin yaygın olarak takip edildiği Güney Doğu Asya ülkelerinde çok sayıda Beyu'l-î'ne dayalı finansal ürün geliştirilmiştir. Elinizdeki makalede Malezya örneğinden hareketle Beyu'l-î'ne'ye dayalı olarak geliştirilen finansal ürünler incelenmiş bu ürünler fikhî dayanakları açısından değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

Anahtar kelimeler: Bey'ul-ine, Riba, Şafii mezhebi, Finansal Piyasa, Finansal ürün,

***

Abstract:

Shafii Jurists Approach to Bay'al-inah and Its Reflection on the Islamic Financial Markets

Bayu'l-î'ne, although one of the controversial issues of Islamic law, is a method which is often referred to in today's modern financial markets. Especially in South East Asian countries where Shafii mazhab was widely followed such as Malaysia, so many Bayu'l-î'ne based financial products have been developed. In this article, moving from Malaysian example, Bayu'l-î'ne based financial products were examined and these products are developed and evaluated in terms of their underlying Shariah principle.

Key words: Baya'l-inah, Riba, Shafii school, Financial markets, Financial instruments

* Bu makale 7-9 Mayıs 2010 tarihlerinde Diyarbakır'da yapılan "Uluslararası İmam Şafii Sempozyumu"nda sunulan ve Sempozyum bildirilerinde yayımlanan metin ile 30-31 Mart 2013'te İstanbul'da yapılan "Uluslararası İmam Şafii Sempozyumu"nda sunulan tebliğlerin gözden geçirilerek makale şeklinde yeniden düzenlenmiş halinden ibarettir.

** Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, e-posta: servetbayindir@hotmail.com

I. Giriş:

Beyu'l-İ'ne tanımı, uygulama biçimi ve fikhî hükmü bakımından klasik ve çağdaş dönem fıkıhçıların üzerinde ayrıntılı şekilde durdukları bir konudur. Finansal niteliği sebebiyle konu, finans uzmanlarının da dikkatlerini çekmiştir. Tarihte para vakıfları³, günümüzde ise faizsiz çalışmak üzere kurulan finansal kuruluşlardan bazıları geliştirmek istedikleri finansal ürünlere meşruiyet dayanağı ararken beyu'l- İ'neyi hatırlamışlardır. Beyu'l- İ'ne dayalı finansal araçlar, kimi hükümetlerce dini hassasiyetleri sebebiyle faize dayalı para ve sermaye piyasası araçlarına rağbet göstermeyen kişi ve kuruluşların birikimlerinin piyasaya çekilmesinde ve hatta para politikasında bir araç olarak görülmüştür. Bu amaçla, ilke bakımından aynı fakat işleyiş bakımından farklı çok sayıda finansal ürün geliştirilmiştir. Bu ürünlerin oluşturulmasında finans mühendisleri yanında bireysel ve kurumsal nitelikli fetva danışmanlarından da yararlanılmıştır. Bahsedilen niteliklere sahip finansal ürünlerin yoğun olarak geliştirilip uygulandığı ülkelerin başında Malezya gelir. Bu ülkeyi Endonezya, Bruney ve diğer bir kısım İslam ülkeleri ile birlikte bazı batılı ülkeler takip eder.

Bu çalışmada esas itibarıyla Şafii fukahasının beyu'l-İ'ne konusundaki görüşleri ele alınıp başta İmam Şâfiî (ö. 204/820) olmak üzere mezhebin diğer fukahasına atfedilen, beyu'l-İ'nin cevazına yönelik görüşlere dayalı olarak üretilen finansal ürünler üzerinde Malezya merkezli olarak durulacaktır.

Konu üç ana başlık altında takdim edilecektir:

Birinci olarak; beyu'l-İ'nin tanımı ve mezheplerde meselenin fikhî hükmüne ilişkin ileri sürülen görüşler özet halinde sunulacaktır. İkinci olarak; Şafii mezhebinin konu hakkındaki yaklaşımı ayrıntılı olarak verilmeye çalışılacaktır. Üçüncü olarak ise Malezya başta olmak üzere günümüz İslami finansın yaygın olduğu ülkelerde beyu'l-İ'ne dayalı olarak geliştirilmiş bulunan finansal ürünler, üretim süreci, katkıda bulunan kurumlar ve uygulama biçimi dikkate alınarak sunulmaya çalışılacaktır. Son olarak mevcut uygulamanın başta İmam Şâfiî olmak üzere mezhepteki konuya ilişkin görüşlerle mukayesesi yapıp genel bir değerlendirmede bulunulacaktır.

³ Bey'u-İ'nin Osmanlı dönemi, özellikle Para vakıfları tarafından uygulanması ve konu hakkındaki tartışmalara ilişkin ayrıntılı bilgi için bk., Kaya, Süleyman, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Kredi İlişkilerinin Hukuki Boyutu", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, Sayı 3, (2007), s. 13-41.

II. Beyu'l-İ'ne'nin Tanımı ve Mezheplerin Konu Hakkındaki Görüşleri:

"Beyu'l-İ'ne" (Arp. بيع العينة), "bey':بيع" ve "el- İ'neh: العينة" sözcüklerinden oluşur. Bey' (بيع) sözlükte "değiştirmek, mübadele etmek, satmak, satın almak" manalarına gelir. Terim olarak "bir malı başka bir mal ile değiştirmek"⁴ anlamında kullanılır. "el-İ'neh: العينة" sözlükte "malın makbulü, kalitelisi, borç vermek" anlamlarına gelir. Lisânu'l-Arab'da "عينة" kelimesinin, hazır para anlamına gelen "عين" dan türetilmiş olduğu, malı satın alan kişinin bunu satarak peşin para elde edeceğinden dolayı bu akde "عينة" denildiği belirtilir⁵. Beyu'l-İ'ne'ye klasik dönem fakihleri farklı anlamlar yüklemişlerdir. Kavram, özü itibariyle mal mübadelesini ifade etse de işlemin şekli ve güdülen maksat bakımından kaynaklarda değişik uygulama yöntemlerini çağrıştıran şekilde kullanılmıştır. Örneğin fikhî teverruk beyu'l-İ'ne içinde ele alınmıştır. Ancak biz bu çalışmada Şâfiî ve diğer müctehitlerin konuya ilişkin değerlendirmelerinde ön plana çıkan yaygın kabulü esas aldık⁶. Dolayısıyla, burada beyu'l-İ'ne ile ilgili olarak yapılmış aşağıdaki tanımlar kastedilecektir: "Kişinin bir malı başkasına yüksek fiyattan vadeli olarak satın teslim ettikten sonra, yüksek olan bedel müşterinin zimmetinde borç olarak kalmak üzere, aynı malı daha düşük fiyattan peşin olarak satın alması"⁷ veya "bir malı peşin olarak satın aynı malı yüksek fiyattan vadeli olarak satın alması"⁸ işlemine *beyu'l-İ'ne* denir.

Hanefî⁹, Mâlikî¹⁰ ve Hanbelî¹¹ müctehidlerine göre yukarıda belirtilen şekliyle beyu'l-İ'ne uygulaması caiz değildir. Ancak Hanefî müctehitlerden konuyla ilgili değişik görüşler nakledilir. Bazı çağdaş çalışmalarda,

⁴ el-Misrî Refik Yünus, *Masrifü't-tenmiyyeti'l-İslâmî muhâvele cedîde fı'r-ribâ ve'l-fâidetü ve'l-kard*, Beyrut 1987, s. 81; Bayındır, *Abduaziz, Ticaret ve Faiz*, İstanbul 2007, s. 39.

⁵ İbn Manzûr, el-İfrîkî, *Lisânu'l-arab*, Beyrut 1990, "a'-y-n" md; el-Hamevî, Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Feyyûmî, el-Misbâhu'l-münîr fı garibi's-Şerhi'l-kebir, thk. Yusuf eş-Şeyh Ahmed, y.y.:el-Mektebetü'l-asriyye, "a'-y-n" md.

⁶ Diğer tanımlar için bk., Süleyman Kaya, 17. Yüzyıl Sonlarında Muhâlif Bir Metin: Muhammed b. Hamza el-Aydî'nin Bey'u-İ'ne Risalesi", *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, c. 14, Sayı 26 (2009/1), s. 97-112.

⁷ Şirbîni, Şemsüddin b. Ahmed, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifati meâni'l-Minhâc*, nşr. Muhammed Halîl İ'tânî, Beyrut: Dâru'l-marife, 1418/1997, II, 54.

⁸ en-Nevevî, Yahya b. Şeref, *Ravdatü't-tâlibîn ve umdetü'l-müftîn* thk. eş-Şeyh Adil A. Abdulmevcud-Ali M. Muavvad, Riyad: Dâru'l-alemi'l-kütüb, 1423/2003, III, 86.

⁹ Kasanî, *Bedayiu's-sanayi'*, Darul kütübil' ilmiyye, 1986, V, 198; Dâmad Efendi, *Mecmau'l-enhur fı şerhi Mülteka'l-ebhur*, Daru İhyai't-türasi'l-Ârabî, t.y., II, 60.

¹⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, yy., Dâru'l-marife, 1402/1982, II, 142; Hattab, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman Ruayni, *Mevâhibü'l-celîl li-şerhi Muhtasarı Halîl*, nşr. Zekeriyâ Umeyrat, Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1416/1995, VI, 295.

¹¹ İbn Kudâme, Muvaffakuddîn b. Ahmed, *el-Muğni*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî-Abdulfettah Muhammed el-Hulv, Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1417/1997, VI, 260-261.

klasik kaynaklarda yer alan Ebû Yusuf'un (ö. 183/798) beyu'l-î'ne'yi caiz hatta sevaba vesile bir yöntem olarak gördüğü, İmam Muhammed'in (ö. 189/805) bunun faizciler tarafından icad edildiğini ileri sürerek hoş karşılamayıp mekruh saydığı şeklindeki rivayetlerden¹² yola çıkılarak yukarıda tanımı yapılan beyu'l-ine'nin Hanefî fıkhında mekruh kabul edildiği şekilde bizce hatalı bir yargıya varıldığı anlaşılmaktadır. Oysa mezhebin klasik kaynakları ayrıntılı olarak incelendiğinde İmam Muhammed'in buradaki mekruhtan kastının *tahrîmen mekruh olduğu*, ayrıca Hanefî fukahasının burada kastedilen beyu'l-î'ne'yi fasit, malın araya üçüncü bir şahıs sokularak asıl satıcıya dönmesi ile neticelenen beyu'l-î'neyi ise tenzîhen mekruh olarak niteledikleri anlaşılır¹³. Zâhirî mezhebi¹⁴ ve Şafîî mezhebi müctehidlerinin çoğunluğunun görüşüne göre¹⁵ ise mevzu bahis beyu'l-î'ne uygulaması caizdir. Ancak mezhep mensubu olmakla birlikte, taraflar arasında âdet haline dönüşmesi durumunda söz konusu akdin bâtil sayılacağını ileri süren - Ebû İshâk el-İsferâyînî (ö. 418/1027) ve eş-Şeyh Ebû Muhammed (ö. 438/1047) gibi- Şafîî âlimleri de olmuştur¹⁶.

Öncelikle beyu'l-î'neyi caiz görmeyenlerin ileri sürdükleri delillere kısaca temas edip başta Şafîî olmak üzere mezhebin diğer fukahasının konuya ilişkin görüşlerinin ayrıntısına ineceğiz. Beyu'l-ine'yi caiz görmeyenler konuya ilişkin olarak Hz. Peygamber'den (s.a.v) rivayet edilen ilgili hadislerle¹⁷ Hz. Aişe'den (ö. 58/678) nakledilen ileride gelecek olan aleyhte ki eseri/görüşü¹⁸ naklî delil olarak ileri sürerler. Ayrıca bu uygulamanın

¹² İbnu'l-Hümâm, Kemâleddin Muhammed b. Abdolvâhid, *Şerhu Fethu'l-kadîr*, Beyrut: Dâru'l-fikr, t.s., VII, 212-213; İbn Âbidîn, *Hâşiyetü Reddî'l-muhtâr alâ'd-Dürri'l-muhtâr şerh-i Tenvîri'l-ebşâr*, thk. eş-Şeyh Adil Ahmed el-Mevcud-Ali Muhammed Muavvad, Riyad: Dâru'l-alemi'l-kütüb, 1423/2003, VII, 541-542.

¹³ Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed Babertî(786/1384), *Şerhul'inaye ale'l-Hidaye*, (birlikte, İbnu'l-Hümâm, Kemâleddin Muhammed b. Abdolvâhid, *Şerhu Fethu'l-kadîr*, Bulak, Mısır 1316, V, 425.

¹⁴ İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b Ahmed b. Saîd ez-Zâhirî, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, thk. Muhammed Münir ed-Dimaşkî, Mısır: İdâratü't-Tibâatî'l-Münire, h.1351, IX, 47.

¹⁵ eş-Şafîî, Muhammed b. İdrîs, *el-Ümm*, thk., Rifat Fevzi Abdumuttalib, y.y.; Dâru'l-vefa, 1422/2001, IV, 160-161; Şirbîni, *Muğni'l-muhtâc*, II, 54; Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn*, III, 85-86; el-Mâverdi, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib: *el-Havi'l-kebir hüve Şerhu Muhtasari'l-Müzeni*, tahkik ve talik Ali Muhammed Muavvad-Adil Ahmed Abdülmevcud, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994/1414, V, 287.

¹⁶ Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn*, III, 86.

¹⁷ Rivayetin tercümesi şöyledir: "Eğer iyne yoluyla alım satım yaparsanız, sığırınların kuyruklarına yapıştırsanız ve ziraattan kazandıklarınıza razı olup cihâdî terk ederseniz, Allah size öyle bir zillet muasallat eder ki ondan kurtuluşunuz ancak tekrar dininize dönmenize bağlı olur". Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistanî, *Sünen-i Ebû Dâvûd*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût, Beyrut 1400/1988, "Büyü", 56; hadisin benzer rivayetleri ve sihhati konusunda ayrıntılı bilgi için bk. Aktepe, İshak Emin, *Faiz ve Finansman Hadisleri*, İstanbul 2010, s. 166-175.

¹⁸ el-Beyhakî, Ebûbekir Hüseyin, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ, Beyrût: Dârul-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003, V, 539-540.

hileden ibaret olduğunu, zira alış-veriş görüntüsü altında gerçekte faizli borç işlemi gerçekleştirildiğini ileri sürerler¹⁹.

Şafîî mezhebi mensuplarına gelince onlar görüşlerini hem nakli hem de bir takım akli delillerle ispatlama yoluna giderler. Akli deliller içerisinde Şafîî'nin ve dolayısıyla onu takip eden fukahânın zahiri yaklaşımı ön plana çıkar.

Şafîî kaynaklarında beyu'l-înenin işleniş sürecinde sistem ve isimlendirme bakımından bir insicama rastlanmaz. İmam Şafîî el-Ümm adlı eserinde "Büyu'ul-âcâl" başlığı altında "لا بئس: bir sakınca yoktur" ifadesiyle meseleyi izaha başlarken²⁰, Müzenî ve Maverdî eserlerinde "Babu'r-racüli yebiu şey'en ila ecelin..." şeklinde başlıklandırarak işlemişlerdir²¹. Şafîî kaynakların diğer hemen tümünde ise konu Kitabü'l-bey' bölümü içerisinde "Babu'l-büyü'î'l-menhiyyi anhá" başlığı altında incelenmiştir.

İmam Şafîî konuya ilişkin görüşünü şu rivayete dayandırır: "Bir kadın Hz. Aişe'ye gelerek Zeyd b. Erkam'a bedeli atâ vaktinde ödenmek üzere bir malı belli fiyattan vadeli olarak satıp, sonra o malı daha düşük bedelle peşin olarak geri satın aldığından bahisle bu işlemin hükmünü sorar. Hz. Aişe de: "Bu yaptığın alış veriş ne kötüdür, Zeyd b. Erkam'a haber ver ki tövbe etmedikçe Rasulüllahla birlikte yaptığı cihadı heba olmuştur" der. Muhalifleri de bu rivayeti kullandıklarından, Şafîî rivayetin kendi görüşünü desteklediğini ileri sürerek şöyle der: "Şayet bu rivayet sabit ise, Hz. Aişe Zeyd b. Erkam'ı atâ vaktine kadar vadeli olarak yaptığı akitten dolayı ayıplamış olabilir. Çünkü atâ vakti meçhul bir vadedir ve bizim cevaz vermediğimiz türde bir satıştır. Yoksa Hz. Aişe onu, vadeli sattığı şeyi peşin aldığından dolayı kınamış değildir. Hz. Peygamber'in ashâbı bir konu üzerinde ihtilafa düşüp de o konuda bir kısmı bir görüş diğerleri de konuyu aykırı görüş ileri sürdüklerinde biz kıyasa uygun olanı tercih ederiz. Bu örnekte görüşü kıyasa uygun olan Zeyd b. Erkam'dır. Sözüün özü, Zeyd b. Erkam kendinsin helal gördüğünden başka alış veriş yapmayacağından biz bu rivayetin Hz. Aişe'ye ait olduğunu kabul etmeyiz. Şayet bir kişi bizce haram, kendisince helal olan bir alış veriş yapsa Allah'ın onun amelini hebâ ettiğini ileri sürmeyiz. Biri çıkar da Zeyd b. Erkam'ın görüşü nereden kıyasa uygun oluyor? diye sorarsa ona şöyle deriz: "Birinci alış veriş sonucunda bedel tümüyle kişinin zimmetinde borç olarak sabit olmuştur değil mi? O kişi "evet" derse o zaman

¹⁹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 142; İbn Kudâme, *el-Muğni*, VI, 261.

²⁰ Şafîî, *el-Ümm*, IV, 160.

²¹ Müzenî, *Muhtasar*, s.120; Mâverdî, *Hâvi'l-kebir*, V, 287.

“ikinci alış veriş daha evlâ değil midir?” denir. Şayet “hayır” derse o zaman da şöyle denir: “Vadeli olarak satın almış olsa dahi kişiye kendi malını satması haram mıdır?”... Şafii gerekçeleri bu şekilde sıraladıktan sonra en nihayetinde şöyle der: “İkinci satım birinci atımın aynısı değildir. Allah alış verişi helâl ribayı haram kılmıştır. Bu işlem alım satımdır riba değildir.”²² Ancak Şafii'nin görüşünü dayandırdığı bu rivayetin zayıf olduğunu ileri sürenler de vardır²³.

Gerek tarihte gerekse günümüzde beyu'l-ine'nin bilinçli olarak faize vesile kılındığı bir gerçektir. Zira bu işe yönelenlerin büyük çoğunluğunun niyet ve maksadı faiz yasağını arkadan dolanarak hedefe ulaşmaktır. Bu noktada bir haramı fıkihta helâl kılınan başka bir işlem kılıfında gerçekleştirme arzusunun, niyetinin hükme etkisi konusunda Şafii'nin yaklaşımının netleştirilmesi gerekir. Bu netleştiğinde günümüzdeki birçok benzer işlemin de hükmü konusunda Şafii mezhebinin görüşü daha net anlaşılacaktır.

İmam Şafii niyetin akde etkisi konusundaki görüşünü eserinin değişik yerlerinde, farklı vesilelerle –özetle- şu şekilde ortaya koyar: “Ben bütün akitlerde zahire bakarım. Herhangi bir akit ki zahiren/şeklen sahihtir ben onun sıhhatine/cevazına hükmederim. Taraflar, şart koşulsaydı akdi fasit kılacak nitelikteki niyete sahip olsalar dahi, ben sadece niyetten yola çıkarak akdi fasit görmem. Çünkü niyet insanın içindeki bir olgudur. Allah insanları niyetleri ile değil söyledikleri ve yaptıkları ile sorumlu tutmuştur. Dolayısıyla zahirde sahih olan bir akdi herhangi bir töhmet, yahut taraflarca (kötü niyetlerine ulaşmak hususunda) âdet edinmiş olmaları gerekçesiyle batıl saymam. Fakat bu (kötü) niyetlerini mekruh görürüm. Ancak, niyet akitte şart koşularak yahut başka bir yolla dışa vurulursa bu durumda akdi fasit kılar”. Şafi bu görüşünü fitne durumunda silah satımı, müsâbaka ve mut'a nikahı örnekleri ile izah eder²⁴.

Görüldüğü üzere Şafii'nin bey'ul-îne akdini sahih saymasındaki asıl etken ondaki zahiri yaklaşımdır. Ancak daha sonrakilerin iddia ettiği gibi o beyu'l-ineyi mutlak olarak caiz görmemektedir. Ona göre sözleşmeler lafız ve şekil bakımından yasak unsurları içermedikleri sürece kâideten cevazlarına hükmedilir ancak gizli (olumsuz) niyet işlemi mekruh kılar.

²² Şafii, *el-Ümm*, IV, 160-161; Şafii'nin burada yaptığı kıyasla ilgili olarak bk. Duman, Soner, *Şafii'nin Kıyas Anlayışı*, İstanbul: İSAM yay., 2000, s. 95.

²³ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, Beyrut, 1988, IX, 548-553.

²⁴ Şafii, *el-Ümm*, IV, 152; V, 564-565; VI, 206.

Eğer bu niyet bir şekilde (لَوْ طَرِهْتُ²⁵) açığa vurulursa o takdirde akit bâtil olur.

Yukarıda isimleri geçen Ebu Muhammed ve el-İsferâyini dışındaki diğer sonraki Şâfiî fakihler Şâfiî'nin niyet konusundaki bu hassasiyetini beyu'l-ine ile ilgili görüşlerine pek yansıtmadıkları görülür. Bu durum İmam Şâfiî dâhil tüm Şâfiî mezhebi ulemasının beyu'l-inenin cevazına hükmettikleri şeklindeki bir anlayışın yaygınlık kazanmasına sebep olmuştur.

Ravdatü't-tâlibin'de şöyle denir: “Başkasına bir şeyi vadeli bedelle satıp teslim ettikten sonra, bedeli henüz kabzetmeden, o malı peşin olarak daha düşük fiyattan satın alma işleminden ibaret olan beyu'l-ine nehyedilen akitlerden değildir. Aynı şekilde, bir malın peşin bir bedelle satılıp – bedel ister kabzedilsin ister kabzedilmesin- o malın daha fazla bedelle vadeli olarak satın alınmasından oluşan işlem de caizdir. Beyu'l-ine o beldede çokça kullanılan ve yapan kişi için âdet edinilmiş olsun olmasın hüküm değişmez. Ashabın (Şâfiî fakihlerin) kitaplarında bilinen ve sahih kabul edilen budur²⁶.

Sübki konuyla ilgili leh ve aleyhteki delilleri ayrıntılı şekilde zikredip değerlendirdikten sonra şöyle der: “Şâfinin konu hakkındaki görüşü nettir; ister taraflar arasında âdet edinilmiş olsun isterse olmasın akdin cevazı bakımından bir fark yoktur. Şâyet iki akit birbirine bağlı olarak gerçekleştirilir, birinci akit ikincinin şartı kılınırsa bu durumda akid fâsıt olur. Ebu İshak ve Ebu Muhammed'in (taraflar arasında âdet haline getirilmişse mekruhtur şeklindeki) görüşleri ise Şâfiî'nin sarîh görüşüne muhaliftir. Şâyet (malın geri satın alınması) akde bitişik bir şart halinde ortaya konursa bu durumda ihtilafsız olarak akit bâtil olur, bu tartışma konusu bile değildir. Üzerinde durulan asıl mevzu akitte şart koşmanın söz konusu olmadığı durumdur²⁷. Diğer kaynakların hemen tümünde de mevzu bu minval üzere işlenir.

Burada dikkat çeken nokta, İmam Şâfiî'nin el-Ümm'de akitlerde niyete ilişkin beyan ettiği görüşlerin sonraki fukaha tarafından beyu'l-ine tartışmalarında pek gündeme getirilmemiş olmasıdır. Muhaliflerin uygulamanın faiz yasağını arkadan dolaşmaktan ibaret sun'î bir akit; tarafların asıl maksadının faiz yasağını delmek olduğu şeklindeki ısrarlı tenkidleri

²⁵ Şâfiî, a.g.e., IV, 152

²⁶ Nevevî, *Ravdatü't-talibin*, III, 418.

²⁷ Takıyyüddin Ali b. Abdulkâfi es-Sübki, *Kitâbu'l-Mecmu' Şerhu'l Miihezzeb li'ş-Şirâzi*, nşr. Muhammed Necib el-Mutî, Cidde: Mektebetü'l-İrşad, ty., X, 147.

karşısında Şafîî'nin niyete ilişkin görüşü de dikkate alınarak herhangi bir karşı görüş ileri sürülmez. Şafîî'nin işlemlerde asıl olanun, "söylenen ve fiilen yapılandır" şeklindeki ifadesinden yola çıkılarak, burada yapılanın gerçekte ne tür bir işlem olduğu üzerinde durulmaz. Hatta Sübkî örneğinde görüldüğü üzere, bu uygulamayı mekruh addeden Şafîî fakihlere, görüşlerinin isabetsizliği noktasında herhangi bir itiraz getirilmeyip sadece Şafîî'nin sözlerine muhalif olduğu ileri sürülerek çürütülme yoluna gidilmiştir. Bu yaklaşım daha sonraki fakihlerin zihninde İmam Şafîî'nin, tarafların niyeti ne olursa olsun beyu'l-înenin caiz olduğu görüşünde olduğu şeklinde bir kanaatin yaygınlaşmasına yol açmıştır.

Nitekim günümüzde bunun yansımaları İslamî finansal ürünlerin kanun ve yönetmelikler halinde düzenlendiği önde gelen gelen ülkelerden Malezya'da bariz şekilde göze çarpmaktadır.

Malum olduğu üzere bir Güney Doğu Asya ülkesi olan Malezya, Malay yarımadası, Borneo adasının kuzey bölgesi ve iki küçük ada olmak üzere toplam 330 km²'lik bir alan üzerine kurulmuş federal sistemle yönetilen bir İslam ülkesidir. 2007 rakamlarına göre 27,5 milyon olan ülke nüfusunun %53'ü Müslüman, %17'si Budist, %12'si Taoist, %8'i Hıristiyan, %8'i Hindu ve %2'si de çeşitli kabile dinlerine mensuptur²⁸. Malezya'da İslâm hukukuna dair ilk örneklerle, ceza hukukuyla ilgili olarak, 1303m. yılına ait taş üzerindeki kayıtlarda rastlanır. Genelde Şafîî mezhebinin takip edildiği Malezya'da İslâm hukuku XVI. yüzyılda başlayan Portekiz (1511-1641), daha sonra Hollanda (1641-1824) ve nihayet İngiliz (1824-1957) işgali altındaki dönemlerde çeşitli evrelerden geçmiştir. XX. yüzyılın başlarında, Malezya'nın günümüzde önemli eyaletlerinden olan Johor'da, Osmanlı'da hazırlanan (1876) Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye tercüme edilerek hukuk alanında tatbik edilmeye çalışılmıştır²⁹. Mecelle'den günümüzde de Malezya'da İslâm hukukuyla ilgili olarak gerek resmi gerekse akademik çevrelerde yoğun şekilde bir başvuru kaynağı olarak yararlanılmaktadır. İslâm hukukunun Malezya'daki tarihi geçmişi, 1957 yılında bağımsızlığın ilanı ile birlikte oluşturulan yeni hukuk sistemi üzerinde etkili olmuştur. Günümüz Malezya Federal Anayasası'nın 3.

²⁸ Malaysian International Financial Centre, *Value Propositions for Industry Participants*, Kuala Lumpur, 2007, s. 48.

²⁹ Ahmad Mohamad Ibrahim, *The Administration of Islamic Law in Malaysia*, Kuala Lumpur: IKIM Publishing, 2000, s. 19.

maddesine göre İslam, ülkenin resmi dinidir³⁰. Bu durum finansal piyasalara ilişkin olanlar dâhil birçok kanun ve yönetmeliğe tesir etmiştir.

2009 tarihli Malezya Merkez Bankası Kanunu'na göre ülkede faizli ve faizsiz olmak üzere ikili finansal sistem takip edilmektedir. Adı geçen Yasa'nın 51-58. maddeleri Merkez Bankası bünyesinde bir Fetva Kurulu'nun oluşturulacağını, bu heyetin faizsiz sistemin sağlıklı çalışmasına yönelik olarak İslamî kurallara uygun finansal ürünler geliştirip aynı zamanda ilgili kurumlara danışmanlık yapacağını düzenler. Yasaya göre Kurul'un kararları faizsiz çalışmak üzere kurulmuş tüm bankalar açısından bağlayıcı niteliktedir³¹.

Malezya'da faizli ve faizsiz bankacılığa yönelik olmak üzere iki ayrı bankacılık yasası yürürlüktedir³². Faizli bankalar 1989 tarihli Bankacılık ve Finansal Kurumlar Yasası (Banking and Financial Institutions Act 1983: BAFIA) çerçevesinde faaliyet gösterirler. Yasa'nın 124. maddesi faizli bankalara İslamî prensiplere göre çalışmak üzere şube açma imkânı tanır. Bu bankalar faizsiz çalışmak üzere açacakları şubelerdeki işlemlerin İslamî prensiplere uygunluğunu temin etmek üzere Fetva Kurulları oluşturabilecekleri gibi Merkez Bankası bünyesinde faaliyet gösteren Kurul'un danışmanlık hizmetinden de yararlanabilmektedirler³³. Faizsiz bankalar ise 1983 tarihli İslam Bankacılığı Yasası (Islamic Banking Act 1983)'na göre faaliyet yürütürler. Adı geçen yasanın 11. maddesine göre, İslamî prensiplere aykırı işlemi tespit edilen İslamî bankanın çalışma izni iptal edilir³⁴. Adı geçen yasalar çerçevesinde faaliyet göstermek üzere kurulan faizli bankaların büyük bir kısmı faizsiz prensipler doğrultusunda faaliyet göstermek üzere "İslamî şubeler" açmışlardır. İslam bankacılığı yasasına göre faaliyet gösteren bankaların sayısı ise 5'tir. Bunlardan biri Bank Islam Malaysia diğeri Bank Muamalat Malaysia olmak üzere ikisi yerli ve Kuwait Finance House (Malaysia), Al Rajhi Banking and Investment Corporation ve Qatar Islamic Bank olmak üzere üçü de yabancı sermayelidir³⁵. Bankalara ek olarak Malezya İslamî Para ve Sermaye Piyasası ile Takâful adı altında uygulanan İslamî Sigorta Sistemi Malezya'daki faizsiz

³⁰ Ahmad Fauzi Abdul Hamid, "The Implimentation of Islamic Law in Contemporary Malaysia: Prospects and problems", <http://dr.ntu.edu.sg/bitstream/handle/10220/6097/WP169.pdf?sequence=1> (11. 03. 2010), s. 4.

³¹ Bank Negara Malaysia (BNM), *Central Bank of Malaysia Act 2009*, md., 27.

³² Malezya'daki İslamî finans uygulamaları hakkında ayrıntılı bilgi için bak. Venerdos, Angelo M., *Islamic Banking and Finance in South East Asia: Its Development and Futures*, Singapur: World Scientific Publ., s. 156-170.

³³ BNM, "Banking and Financial Institutions Act 1983: BAFIA", md. 124.

³⁴ BNM, "Islamic Banking Act 1983", md. 11.

³⁵ Mohamad Akram Laldin, "Islamic financial system: the Malaysian experience and the way forward", *Humanomics*, Vol. 24 No. 3, 2008, (pp. 217-238) s. 225.

esaslara göre çalışmak üzere kurulmuş bulunan finansal sitemin diğer temel unsurlarını oluştururlar³⁶.

Sonuç olarak gerek faizsiz çalışmak üzere kurulmuş bulunan banka ve sigorta şirketleri ve gerekse para ve sermaye piyasası kurumları faaliyetlerini yürütürken ilgili kanun ve yönetmelikler gereği faizsiz kabul edilen finansal ürünleri kullanmak zorundadırlar. Ayrıca Malezya hükümeti de hem bahsi geçen faizsiz finansal kurumlarla olan işlemlerinde hem de halka arz etmek istediği para ve sermaye piyasası araçlarında halkın dini hassasiyetini de dikkate alarak faizsiz ürünler geliştirmektedir. Geliştirilen ürünlerin faizsiz olduğu noktasındaki nihaî kararı Merkez Bankası ve Sermaye Piyasası Kurulu'nda tesis edilmiş olan Fetva Kurulları ile diğer finansal kurumlar bünyesinde oluşturulmuş fetva heyetleri vermektedir. Ayrıca akademik camiadaki ilgili uzmanların görüşleri de ürün geliştirme ve tutundurma sürecinde etkili olmaktadır.

Bu süreçte Şâfiî mezhebî'ndeki konuya ilişkin görüşlerin önemi gündeme gelmektedir. Çünkü Malezya'nın İslâmlaşma sürecinde etkili olanlar daha çok deniz yolunu kullanarak Arap yarımadası ile Hindistan arasında ticaret yapan Yemen asıllı Şâfiî mezhebi mensubu Arap Müslümanlardır. Dolayısıyla Malay ırkına mensup olanların hemen tümü fıkihta mezheb olarak Şâfiî'liği taklid ederler. Taassup derecesinde olmasa da mezhebin görüşü dinin diğer alanlarında olduğu gibi bahsettiğimiz alanda da etkindir. Özellikle Şâfiî mezhebindeki beyu'l-î'ne ile ilgili görüşün bahsettiğimiz şekilde algılanması sonucu günümüzdeki küreselleşme sürecinin getirdiği yoğun rekabet ortamında kurumlara yeni ve sürekli gelişip değişen finansal piyasalara uyum sağlama noktasında kolaylık sağladığı da ileri sürülmektedir. Zikredilen sebeplerden ötürü Malezya'nın çağdaş finansal yaşamı üzerinde Şâfiî mezhebinin etkisi göz ardı edilemeyecek kadar büyüktür. Bu etki geliştirilen finansal ürünler üzerinde de görülmektedir.

III. Beyu'l-î'neye Dayalı Olarak Geliştirilmiş Bazı Finansal Ürünler

İslamî finans piyasalarında beyu'l-î'neye dayalı olarak geliştirilen ürünleri "Bankacılık ürünleri" ve "Para ve Sermaye piyasası ürünleri" şeklinde iki başlık altında sınıflandırmak mümkündür.

³⁶ Venerdos, *Islamic Banking and Finance in South East Asia*, s. 156-170; Malaysia Securities Commission, *Introduction to Islamic Capital Market*, Kuala Lumpur: LexisNexis, 2009, s. 35-54.

A. Bankacılık Ürünleri:

1) Bireysel Finansmanda Beyu'l-İ'ne'den Yararlanılması

Bu ürün faizli bankacılıktaki bireysel finansman desteğine benzer. Faizli bankalar kredi talebinde bulunan müşterilerine bireysel krediyi faizli borç sözleşmesi çerçevesinde sağlarlar. İslam'da faiz karşılığı kredi yasaklandığından, hem İslam'ın bu yasağına uymak hem de mevcut finansal üründen yararlanmak isteyen banka ve müşterileri, beyu'l-İ'ne prensibinden hareketle bu arzularını yerine getirmeye çalışmaktadır. İşlem akışı şu şekilde olmaktadır: Banka kendisine ait herhangi bir varlığı müşteriye, ödemeler belirlenen aylarda taksitle gerçekleştirilmek üzere vadeli olarak (örneğin 150.000\$'a) satar. Bunu takiben müşteri aynı malı, bankaya daha düşük fiyattan (örneğin 100.000\$'a) peşin olarak geri satar. Bu işlem sonucunda banka gelir sağlayıcı bir finansal üründen yararlanmış, müşteri de dilediği krediyi dilediği vade ve fark çerçevesinde tahsil etmiş olur. Bankaya ait varlığın önce vadeli satılıp daha sonra düşük fiyattan peşin olarak geri alınmasından ibaret olduğundan işlem, başlangıçta tanımlanan beyu'l-İ'ne kapsamına girer. Bu ürünün ilk uygulayıcıları Malezya'da Bank Rakyat Malaysia ve Maybank Finance olmuştur³⁷.

2. Nakit Finansman İşleminde Beyu'l-İ'ne'den Yararlanılması:

Bu finansman türü Malezya İslam Bankası tarafından uygulanmaktadır. Bir öncekinden farklı işlem akışında görülür. Birincisinde malın sahibi ve dolayısıyla ilk satıcısı banka iken burada müşteridir. Şöyle ki; müşteri kredi için bankaya başvurduğunda banka faizli borç veremeyeceğini, ancak beyu'l-İ'neye dayalı sözleşme çerçevesinde bu talebi yerine getirebileceğini bildirir; müşteriden arzu edilen kredi ve uygulanacak vade farkının toplam tutarına karşılık gelecek bir malı kendisine sunmasını talep eder. Müşteri malı (örneğin tarlasını) bankaya, talep ettiği kredi miktarını esas alarak peşin olarak (örneğin 100.000\$'a) satar. Banka aynı malı tanıyacağı süre ve uygulayacağı vade farkını dikkate alarak, vadeli şekilde müşteriye (örneğin 5 yıl vade ile 150.000\$'dan) geri satar. Sonuçta müşteri arzu ettiği miktar ve vadede kredi almış, banka da talep ettiği vade oranı ve miktarda kredi sağlamış olur³⁸. Bu işlemde de aynı malın (bu kez müşteriye ait) önce düşük fiyattan peşin satılıp daha sonra

³⁷ Sanusi, Mahmood Mohamed, *Critical Issues on Islamic Banking, Finance and Takaful*, Kuala Lumpur: INCEIF, 2010, s. 62.

³⁸ *Age.*, s. 63.

yüksek fiyattan vadeli olarak geri satın alınması söz konusu olduğundan bu da beyu'l-î'ne kapsamına girer.

3) *Kredi Kartında İşleminde Beyu'l-î'ne'den Yararlanılması:*

İslamî kredi kartı uygulamasında beyu'l-î'ne'nin yukarıdaki tanımında işaret edilen iki yönteminden de yararlanır. Birincisinde sözleşme bankaya ait mal esas alınarak gerçekleştirilirken ikincisinde müşteriye ait mal üzerinde yapılır.

Örneğin Malezya İslam Bankası ve Arap-Malezya Bank, İslamî kredi kartını müşterilerine şu işlemler çerçevesinde verirler:

(1). Banka kendisine ait bir varlığı (bilgisayar, masa vb.) müşteriye taksitler halinde ödemek üzere vadeli olarak satar.

(2). Banka aynı malı müşteriden başlangıçtakinin altında bir fiyattan peşin olarak geri satın alır.

(3). Banka, bu işlem sonucunda ortaya çıkan ve müşteriye ödemesi gereken nakit meblağı, vedia akdi prensipleri çerçevesinde, bankada müşteri adına açılan mevduat hesabına koyar.

(4). Banka müşteriye İslamî Kredi kartı çıkarıp verir.

(5) Kart müşteri tarafından, hesabındaki limit çerçevesinde kullanılır.

(6) Üye işyeri, kart sahibinden alacağının tahsili için bankayı yetkilendirir.

(7) Kredi kartı sahibi kartın kullanımından doğan borcu, hesap dönemlerinde kapatır; bu şekilde kredi kartını kullanmaya devam eder.

(8) Diğer yandan müşteri, başlangıçtaki vadeli satıştan doğan borcu aylık taksitler halinde bankaya öder. Böylece müşteri kredi kartı imkânından yararlanmış banka da bu uygulama sonucunda tanıdığı kredi kartı limiti ve süresi oranında gelir elde etmiş olur³⁹.

B. Para ve Sermaye Piyasası Ürünleri:

Vadesi bir yıl veya daha az süreli finansal araçlara para piyasası, bir yıldan fazla olanlara ise sermaye piyasası ürünü adı verilir. Bu tür ürünlere hükümetler, büyük şirketler, banka, sigorta ve yatırım or-

³⁹ Kante, Aboubacar Salihou, *Credit Cards from Islamic Perspective*, Kuala Lumpur: Ilmiah Publishers, 2006, s. 72-77.

taahhütleri gibi finansal kuruluşlar genelde nakit yönetimi ve yatırım amacıyla başvururlar⁴⁰. Para ve sermaye piyasası ürünleri -hisse senetleri dışında- genelde faizli krediye dayanırlar. Fakat bazı İslam ülkelerinde farklı sözleşmelere dayalı piyasa ürünleri geliştirilmiştir. Beyu'l-İ'ne dayalı olarak geliştirilen finansal piyasalara yönelik ürünlerden bir kaçının işleyişi şöyledir.

1) *Hükümet Yatırım Sertifikalarında Beyu'l-İ'ne'den Yararlanılması:*

Bu ürün ilk kez 1983 yılında Malezya İslâm Bankası'nın nakit yönetim ihtiyaçlarının karşılanmasında yararlanılmak üzere geliştirilmiştir. Buna göre, hükümet kendisine ait bir varlığı bankaya belirli bir fiyattan peşin olarak satar. Hükümet daha sonra aynı varlığı başlangıçtaki satış fiyatına belirli bir fark ekleyerek vadeli olarak geri satın alır. Vade farkının miktarı açık artırma sonucu belirlenir. Malın bedeli belirlenen gelecekteki bir tarihte veya vade sonunda ödenir. Vade farkından doğan fazlalıklar ise, altı aylık aralıklarla ödenir. Hükümet, bankaya ödemekle yükümlü olduğu borç senetlerini menkul kıymetleştirerek para piyasasında (borç satımına dayalı olarak) yatırımcılara arz eder. Sonuçta hükümet beyu'l-İ'ne dayalı bu ürün sayesinde nakit ihtiyacını hem banka hem de yatırımcılar aracılığıyla karşılamış olurken, banka da ihtiyaç fazlası fonlarını bu şekilde değerlendirmiş olur⁴¹.

2) *Hazine Bonosu İşlemlerinde Beyu'l-İ'ne'den Yararlanılması:*

İlk İslâmî Hazine Bonosu (MITBs) Malezya Merkez Bankası tarafından 2004 yılında piyasaya sürülmüştür. Bu bonoların çıkarılmasında şöyle bir süreç takip edilir: Malezya Merkez Bankası, hükümet adına, hükümete ait bir varlığı müzayede usûlü ile yatırımcılara arz eder. Pazarlık vade ve uygulanacak iskonto fiyatı temelinde yapılır. En uzun vadeyi veya en düşük iskontoyu veren malı satın almayı hak eder. Açık arttırmayı kazanan, malın bedelini peşin olarak öder. Bunu takiben başlangıçta belirlenen vade ve farktaki iskonto doğrultusunda mal, banka tarafından bu kişiye vadeli olarak geri satılır. Böylece elinde ihtiyaç fazlası birikimi olan sermaye sahibi belli bir vade farkı karşılığında fonlarını

⁴⁰ Rose, Peter S. & Milton H. Marquis, *Money and Capital Markets*, McGrawHill, Ninth edition, International Edition, Singapore, 2006, s. 11.

⁴¹ Sudin Haron & Wan Azmi Wan Nur Sofiza, *Islamic Finance and Banking System; Philosophies, Principles & Practises*, Malaysia: McGraw-Hill publication, 2009, s. 388; Securities Commission Malaysia, *Islamic Capital Market: Valuation of Securities*, Securities Commission Malaysia, 2009, s. 25.

hükümete aktarmış olur. Hükümetin ödemekle yükümlü olduğu bu borç senetleri menkul kıymetleştirilerek piyasada dolaşıma arz edilir⁴².

3) Repo Uygulamasında Beyu'l-îne'den Yararlanılması:

Bu ürün faizli piyasalardaki Repo uygulamasına karşılık olarak geliştirilmiştir. İşlem İslamî sertifikalar üzerinde gerçekleştirilir. Satıcı (banka) elindeki İslamî ilkelere uygun hisse senetlerini üzerinde anlaşılan fiyattan müşteriye (yatırımcı) peşin olarak satar. Bu esnada geri alım sözleşmesi yapılır. Buna göre, müşteri (yatırımcı) aynı senetleri ilk sahibine (banka) gelecekteki bir tarihte peşin fiyatı ve anlaşılan vade farkıyla geri satar. Bu işlem daha çok banka veya diğer finansal kuruluşlarla elinde hisse senedi bulunduran yatırımcılar arasında nakit yönetimi ve yatırım amaçlı olarak kullanılır. İşlem akışı şu şekilde olur:

(1) Birinci sözleşme ile banka elindeki İslamî sertifikaları anlaşılan fiyattan peşin olarak müşteriye satar. Müşteri bedeli peşin olarak öder. Böylece ihtiyaç fazlası fonlarını sertifikalara yatırmış olur.

(2) İkinci aşamada sertifikaların satıcısı (banka) ile müşteri arasında bir vaadleşme yapılır. Buna göre banka satmış olduğu sertifikaları, gelecekteki bir tarihte belirlenen fiyattan geri satın alacağını, müşteri ise geri satacağını karşılıklı olarak vaadederler.

(3) Vade sonunda iki taraf da vadine bağlı kalarak yükümlülüklerini yerine getirirler; müşteri, sertifikaları bankaya teslim eder; banka da kabul eder. Piyasanın istikrarı için tarafların vaadlerine bağlı kalmaları istenir.

(4) Son aşamada banka başlangıçta belirlenen bedeli müşteriye öder; böylece işlem süreci sona ermiş olur⁴³.

4) Merkez Bankası Sertifika Uygulamasında Beyu'l-îne'den Yararlanılması:

Bu sertifikalar Merkez Bankası'nın İslamî finansal piyasalarında para aktarma yahut para çekme şeklindeki para yönetimi amaçlı olarak kullanılır. Bu sırada İslami finansal kurumlardan nakde ihtiyaç duyan yahut elindeki nakit fazlasını belli bir gelir karşılığında Merkez Bankası

⁴² Nuradli Ridzwan, Shah Mohd Dali & Ismail, Abdul Ghaffar, "Malaysia: Islamic Money Market Instruments", *The Business Review, Cambridge*; Aralık 2006, C. 6, Sayı. 1, s. 198-199. (s. 193-200). BNM, "Malaysian Islamic Treasury Bills (MITB)", <http://bondinfo.bnm.gov.my>.

⁴³ Ismail, Abdul Ghaffar, *Money Islamic Banks and the Real Economy*, Kuala Lumpur: Cengage Learning, 2010, s. 156-158; Nuradli & Ismail, s. 195-196.

üzerinden değerlendirmek isteyenler de bu üründen yararlanmış olurlar. Bu ürün ilk kez 2000 yılında uygulamaya geçirilmiştir.

Merkez Bankası hükümete ait olup borsa'da kayıtlı olarak işlem gören şirketlerin hisse senetlerinden oluşan varlığı açık artırma usûlüyle piyasaya arz eder. Açık artırmaya ancak Merkez Bankası para piyasasında işlem yapmak üzere önceden üye olmuş finansal kuruluşlar katılabilirler. Iskonto temeline dayalı müzayede sonucu kazanan kuruluşlar hisse senetlerini peşin olarak satın alırlar. Merkez Bankası, bu hisse senetlerini başlangıçta belirlenen gelecekteki bir tarihte birer milyon Ringit'lik (Malezya para birimi) dilimler halinde geri satın alacağını beyan eder. Azami süre bir yıl olarak uygulanır.

Bu uygulama da beyu'l-İ'ne dayanır. Çünkü Banka, kendisine ait hisse senetlerini peşin fiyattan satın, ilk fiyatı ve vade farkıyla birlikte vadeli olarak geri satın almaktadır⁴⁴.

5) Borç Sertifikaları Uygulamasında Beyu'l-İ'ne'den Yararlanılması:

Pazarlığa dayalı İslamî Borç Sertifikaları Merkez Bankası tarafından piyasaya arz edilir. Merkez Bankası, sahibi ve maliki olduğu bir varlığı İslamî bankaya peşin usulle satar; İslamî banka varlığın bedelini peşin olarak öder. Aynı anda İslamî banka, söz konu varlığı başlangıçtaki fiyatı ve üzerinde anlaşılan vade farkıyla Merkez Bankasına vadeli olarak geri satar. Böylece İslamî bankalar ihtiyaç fazlası fonlarını belirli bir gelir oranı karşılığında Merkez Bankası aracılığıyla değerlendirmiş olurlar.

Merkez bankası aynı malı peşin olarak satın belli bir fark ödeyerek vadeli olarak geri satın aldığından bu işlem de beyu'l-İ'ne dayanır⁴⁵.

IV. Genel Değerlendirme ve Sonuç

Görüldüğü üzere beyu'l-İ'ne'nin tanımı konusunda bir ittifak olmadığı gibi fikhî hükmü konusunda da ittifak yoktur. Şafiî mezhebi dışındaki diğer üç mezhep mensubu fukaha bu işlemi en azından fikhî bakımdan problemlili görmekte-dirler. Şafiî mezhebinde ise, İmam Şafiî'nin fıkha aykırı niyet bir şekilde açığa vurulduğunda akdin fasit hale geleceğini belirtmiş olmasına rağmen, tarihî süreçte Şafiî'nin bu tavrının göz ardı edilip konunun hükmü hakkındaki görüşün bütülden cevaza doğru bir seyir takip ettiği anlaşılır. Şafiî suî niyetin duruma göre (gizli

⁴⁴ Hakim, Sam R., "Islamic Money Market Instruments", Hassan, M. Kabir&Lewis, Mervyn K., *Handbook of Islamic Banking*, U.K.: Edward Elgar Publishing Limited, 2007, s. 167; Haron & Azmi, s. 389; Securities Commission Malaysia, *Islamic Capital Market*, s. 23, 24.

⁴⁵ Haron & Azmi, s. 392; Nuradli & Ismail, s. 199; Hakim, s. 168.

kaldığında) akdi mekruh ve (açığa vurulduğunda ise) fasit kılacağımlı ileri sürmesine rağmen, tarihi süreçte bu işi yapanların niyetinin faiz yasağını delmek olduğu ortaya çıkmış olmasına rağmen bu aşikâr durum dikkate alınmayıp Şafii'nin sadece işlemin sahih olduğu şeklindeki görüşlerine odaklanılmıştır.

Yukarıda geçen ürünler bankacılık ve sermaye ve para piyasasına yönelik olarak beyu'l-İne esaslı geliştirilenlerden yalnızca bir kaçından ibarettir; finansal hayatın çeşitli alanlarında bahsi geçen fikhî temele dayalı olarak geliştirilmiş çok sayıda başka ürün mevcuttur. Şafii'nin görüşünü yukarıda izah edildiği tarzda anlayıp uygulayan günümüz bazı fıkıh heyetleri bu tür ürünlerin piyasaya sürülmesinde önemli ölçüde etkindirler. Örneğin, Malezya'da bir finansal ürününün piyasaya arz edilebilmesi ya Merkez Bankası ya da Sermaye Piyasası Kurulu bünyesinde oluşturulan Fetva Kurulları'ndan birinin onayı ile olur. Merkez Bankası Fetva Kurulu'nun 12 Aralık 1998 tarihli kararında para piyasalarında beyu'l-İne dayalı olarak finansal ürün geliştirme konusunda şöyle denir: "Aşağıdaki kurallara bağlı kalmak şartıyla para piyasalarında beyu'l-İne başvurulabilir. Birinci olarak, Şafii mezhebinde beyu'l-İne ilişkin belirlenen kurallara sıkı bir şekilde riayet edilmelidir. İkincisi, sözleşmeye konu edilen varlık faizli mallardan olmamalıdır⁴⁶. "İslamî kredi kartı" uygulamasına ilişkin olarak ise Kurul'un 12 Nisan 2001 tarihli kararında şöyle denir: "İslamî kredi kartı talebinde bulunan müşteriye kredi amaçlı fon oluşturmak üzere (kredi kartıyla ilgili bölümde açıklanan işlem süreci takip edilerek) beyu'l-İne başvurulması uygundur"⁴⁷. 28-29 Haziran 2006 tarihinde yapılan "Bölge İslam Hukukçuları Diyalog Çalışması" adlı toplantıda ise Kurul üyeleri ve katılımcıların ortak kararında, İslamî finansın Güneydoğu Asya bölgesinde gelişmesi için beyu'l-İne'nin hâlâ gerekliliğini koruduğu vurgulanmış fakat İslam hukukçuları arasındaki konuya ilişkin görüş ayrılıkları devam ettiğinden İslamî finans kurumlarının bu ürüne mümkün olduğunca az başvurmaları tavsiye edilmiştir"⁴⁸. Kurul'un konuya ilişkin kararları gerekçelendirilirken beyu'l-İne hakkında müctehidlerce yukarıda zikredilen görüşler sıralanır ve Şafii'nin görüşünün tercih edildiği belirtilir⁴⁹. Beyu'l-İnenin sermaye ve para piyasası ürünlerine uyarlanması noktasında daha çok Sermaye Piyasası Kurulu'nun Fetva Heyeti'nin kararları etkindir. Adı geçen Heyet'in 29 Ocak

⁴⁶ Bank Negara Malaysia, *Shariah Resolutions in Islamic Finance*, Kuala Lumpur: BNM, 2007, s. 26.

⁴⁷ *Age.*, s. 26

⁴⁸ *Age.*, s. 27.

⁴⁹ *Age.*, s. 66-70.

1997 tarihli kararında beyu'l-İ'ne ile ilgili mezkur görüşlere atıfta bulunulduktan sonra şöyle denir: "Hey'et (Shariah Advisory Council SAC) beyu'l-İ'nenin cevazı noktasında Şâfiî ve Zahirî mezhebinin görüşlerini esas almaya karar vermiştir. Dolayısıyla finansal ürün geliştirme noktasında Malezya İslamî sermaye piyasasında beyu'l-İ'ne'den yararlanılması uygundur"⁵⁰.

Malezya merkezli İslam hukukçuları beyu'l-İ'ne'nin cevazına ilişkin görüşlerini yukarıda zikredilen Şâfiî ve Zahirî mezhebindeki görüşlere ilaveten maslahat ilkesine de dayandırlar. Onlara göre finansal piyasalar yoğun rekabetin yaşandığı bir alandır. Malezya'daki İslamî finans kurumlarının bu rekabete karşı koyabilmeleri için rakiplerinin benzer ürünlerine sahip olmaları gerekir. Beyu'l-İ'ne bu anlamda bir çözüm yolu olarak gözükmektedir. Bu akit topluma ve finans kuruluşlarına ileriye yönelik hedeflerini gerçekleştirmede yardımcı olabilir. Dolayısıyla, beyu'l-İ'ne her ne kadar hukukî hile olarak algılsa da toplum genelinin menfaatini temin için kabul edilebilir bir uygulamadır⁵¹.

Şâfiî mezhebinin kaynakları incelendiğinde başta Şâfiî olmak üzere aynı görüşü paylaşan diğer fakihlerin bu akdin fikhî hükmünü değerlendiren kendilerini akdin bir tarafı değil, âkideynden bağımsız, üçüncü bir şahıs olarak konumlandıkları görülür. Sanki beyu'l-İ'ne akdini yapanlardan bir veya ikisi yahut üçüncü bir kişi konunun fikhî hükmünün aydınlatılması noktasında kâdiya (burada Şâfiî veya onun görüşünü benimseyen müctehiddir) müracaat etmekte, kâdi kendisinde tarafların niyetlerini sorgulama hak ve yetkisi görmediğinden, zâhire bakarak hüküm vermektedir. Sözleşme metninden yahut tarafların şifahî açıklamalarından onların niyetlerinin gerçek alım satım değil, alım satım görüntüsü altında başka bir şey olduğu anlaşıldığında akdin fesadına hükmedilmekte. Burada şöyle bir soru akla gelmektedir: Şâfiî mezhebine mensup bir kişi yazılı veya şifahî olarak açıklamasa dahi, alım satım görüntüsü altında faizli sözleşme yapsa bu duruma öz değil zahirden hareketle cevaz verilebilir mi? Günümüz beyu'l-İ'ne uygulamasında bu tür bir durum söz konusudur. Bazı banka fetva kurulları karşılıklarına gelmiş problemi çözme konumundaki yargıçlar kurulu değil aksine bankanın ürün geliştirme biriminin bir unsuru olarak görev yaparlar. Merkez Bankası ve

⁵⁰ Securities Commission, *Resolutions of the Securities Commission Shariah Advisory Council*, 2. basım, Kuala Lumpur: Securities Commission, 2007, s. 20-22.

⁵¹ Dusuki, Asyraf Wajdi, n.d., "Commodity Murabahah Programme (CMP): An Innovative Approach to Liquidity Management", *Journal of Islamic Economics, Banking and Finance*, Vol. 3, No. 1, s. 11, 12; Shaharuddin, Amir, "The Bay' al-Inah Controversy in Malaysian Islamic Banking", http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/law/events/globalsharia/shahruddin_full_article.pdf

Sermaye Piyasası fetva kurullarının konumu da aynıdır. Onlar anlaşmazlıkları çözücü bir fonksiyon görmemekte, aksine bankalara akdin bir tarafı olarak ürün geliştirirken hangi yöntemleri takip edebilecekleri noktasında yol göstermektedirler. Dolayısıyla Şafii'nin gerekçe olarak ileri sürdüğü niyetin bilinmemesi durumu burada söz konusu değildir. Çünkü bankalar ürün geliştirirken niyetlerinin farkındadırlar. Dünyada İslamî bankacılık uygulamaları 1963'ten beri devam etmektedir. Beyu'l-î'ne dayalı finansal ürünlerle gerçekte ticaret değil alış veriş görüntüsü altında faizli kredi işlemi gerçekleştirildiği, tarafların niyetlerinin bu olduğu artık bütün taraflarca bilinmektedir. Nitekim Şâfiî, niyetin açığa çıkması durumunda, bu niyet fikhın ilkeleriyle çelişmesi halinde, akdin fasit sayılacağını bildirmiştir. Şayet iki akit birbirine bağlanır, biri diğeri için şart koşulursa mezhebe göre akit batıl olur. Bahsedilen uygulamalarda ise bu şart hem yazılı hem de uygulama bakımından mevcuttur. Dolayısıyla beyu'l-î'ne'ye dayalı finansal ürün uygulamasının Şâfiî mezhebi açısından en azından mekruh akit hükmünü taşıdığı görülmektedir.

Öte yandan Şafii'nin "bu tür sözleşmelerde niyetler değil zahir esas alınmalıdır" şeklinde özetlenebilecek yaklaşımı da ayrıca sorgulanmaya muhtaçtır. Bu görüş için Kitap ve Sünnet'ten gösterilen bir dayanağa rastlayamadık. Aksine, Kur'an'da malların ancak karşılıklı rızaya dayalı ticaretle yenilebileceği belirtilir⁵². Ticaret ise, kâr amacıyla bir malı alıp satma işlemine denir. Konumuzla ilgili olarak, bu işlemin fıkihtaki adı bey'dir. Bey', "farklı iki malın değiştirilmesi" şeklinde tanımlanır⁵³. Mevcut îne uygulamasında her ne kadar işlem bey' olarak adlandırılrsa da gerçekte bir ticarî işlem den bahsedilemez. Zira ticarete malın yer, zaman veya niteliklerinde değişiklik yapılarak bir katma değer üretiminde bulunulması asıldır⁵⁴. Nitekim İmam Şafii "Allah insanları niyetleri ile değil yaptıkları ve söyledikleri ile sorumlu tutar" derken insanın yaptığını ileri sürdüğü şeyin gerçek mahiyetinin önemine vurgu yapar. Mevzu bahis uygulamada ise, aynı anda, tek bir yazılı metinden ibaret sözleşme ile bir mal sözde satılıp tekrar geri satın alınmaktadır. Tarafların malı teslim ve tesellüm niyeti olmadığı gibi pratikte de genelde böyle bir şey imkânsızdır. Zira beyu'l-î'ne'ye dayanak oluşturan mal genelde banka personelinin hali hazırda üzerinde çalıştığı masa, sandalye yahut bilgisayar gibi demirbaş eşyadan oluşmaktadır. Kısaca, taraflar bu akid ile alım satım değil, bu görüntü

⁵² Nisâ, 4/ 29.

⁵³ Misrî, *Masrifü't-tenmiyye*, s. 81; Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, s. 39.

⁵⁴ Yeniçeri, Celal, *İslâm İktisadının Esasları*, İstanbul 1980, s. 400; el-Cev'ânî, Muhammed Necib Hammadi, *Davâbitü't-Ticâreti fi'l-İktisâdi'l-İslamî*, Beyrut: Dâru'l-Kütüb ilmiye, 2005, s. 33, 34.

altında vade farkına dayalı borç sözleşmesi gerçekleştirmekteler. Dolayısıyla Şâfiî'nin konu hakkındaki görüşünün, tarihi süreçte istismar edildiği gerçeği de dikkate alınarak bu tür ürünlerin gözden geçirilmesi bir zorunluluk arz etmektedir.

Son bir nokta olarak, Şâfiî'nin görüşü isabetli bulunsa dahi mevzu bahis finansal ürünlerin bu görüşe dayandığını ileri sürmek zordur. Zira Şâfiî bu görüşü savunurken işlemin iki ayrı bey' akdinden oluştuğu, yani ticaret hukuku çerçevesinde icra edildiğini varsaymaktadır. Oysa günümüz finansal piyasalarındaki uygulamada işlemin her ikisi de gerçekte bey' değil hukuken kredi sözleşmesi temeline dayanır. Taraflar arasındaki muhtemel ihtilaflar, kredi veren ve kredi kullanan, borçlu-alacaklı ilişkisi çerçevesinde çözümlenir. Dolayısıyla Şâfiî'nin beyu'l-İ'ne hakkındaki görüşü kabul edilse dahi mevcut uygulamaların mezhepteki görüşle bağdaştığı söylenemez.

Sonuç olarak İslamî finans kurumlarının çağın ihtiyaçlarına cevap verecek yeni finansal ürünlere ihtiyaç duydukları bir gerçektir. Fakat bu ihtiyacın, daha sağlam ve vicdanları tatmin edici ilkeler temelinde giderilmeye çalışılması bir zorunluluktur. Aksi halde farklı olduğu ileri sürülen ürünler faizli finans kuruluşlarındakilerle aynı kapıya çıkmaktadır. Bunun pratikte finansal hayata bir katkısı da olmamaktadır. Hatta harcanan zaman ve emekler boşa gittiği gibi, gerek bu prensipleri benimseyen gerekse tarafsız kişiler nezdinde bu kurumlar itibar kaybına uğramaktadırlar. Finansal kurumlar için ise en önemli sermaye itibardır.

Kaynakça:

Ahmad Fauzi Abdul Hamid, "The Implimentation of Islamic Law in Contemporary Malaysia: Prospects and problems", <http://dr.ntu.edu.sg/bitstream/handle/10220/6097/WP169.pdf?sequence=1>(11.03.2010)

Ahmad Mohamad Ibrahim, *The Administration of Islamic Law in Malaysia*, Kuala Lumpur: IKIM Publishing, 2000.

Aktepe, İshak Emin, *Faiz ve Finansman Hadisleri*, İstanbul 2010.

Bank Negara Malaysia (BNM), *Banking and Financial Institutions Act* 1983.

Bank Negara Malaysia (BNM), *Central Bank of Malaysia Act* 2009.

Bank Negara Malaysia, *Shariah Resolutions in Islamic Finance*, Kuala Lumpur: BNM, 2007.

Bayındır, Abdulaziz, *Ticaret ve Faiz*, İstanbul 2007.

Dâmad Efendi, *Mecmau'l-enhur fi şerhi Mülteka'l-ebhur*, Daru İhyai't-türası'l-Arabî, t.y.

Duman, Soner, *Şafî'nin Kıyas Anlayışı*, İstanbul: İSAM yay., 2000.

Dusuki, Asyraf Wajdi, n.d., "Commodity Murabahah Programme (CMP): An Innovative Approach to Liquidity Management", *Journal of Islamic Economics, Banking and Finance*, Vol. 3, No. 1, pp. 10-22.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistanî, *Sünen-i Ebû Dâvûd*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût, Beyrut 1400/1988.

el-Beyhakî, Ebûbekir Hüseyin, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ, Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003.

el-Cev'ânî, Muhammed Necib Hammadî, *Davâbitü't-Ticâreti fi'l-İktisâdi'l-İslâmî*, Beyrut: Dâru'l-Kütübîl İlmiye, 2005.

el-Hamevî, Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Feyyumî, *el-Mısbâhu'l-münîr fi garibi'ş-Şerhi'l-kebir*, thk. Yusuf eş-Şeyh Ahmed, y.y.:el-Mektebetü'l-asriyye, t.y.

el-Mâverdi, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib: *el-Havi'l-kebir hüve Şerhu Muhtasari'l-Müzeni*, tahkik ve talik Ali Muhammed Muavvad-Adil Ahmed Abdülmevcud, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994/1414.

el-Mısırî Refik Yûnus, *Masrifü't-tenmiyyeti'l-İslâmî muhâvele cedîde fi'r-ribâ ve'l-fâidetü ve'l-kard*, Beyrut 1987.

en-Nevevî, Yahya b. Şeref, *Ravdatü't -tâlibîn ve umdetü'l-müfîn* thk. eş-Şeyh Adil A. Abdülmevcud-Ali M. Muavvad, Riyad: Dâru'l-alemi'l-kütüb, 1423/2003.

eş-Şafî, Muhammed b. İdrîs, *el-Ümm*, thk., Rıfat Fevzi Abdulmutalib, y.y.; Dâru'l-vefa, 1422/2001.

Hakim, Sam R., "Islamic Money Market Instruments", Hassan, M. Kabir&Lewis, Mervyn K., *Handbook of Islamic Banking*, U.K.: Edward Elgar Publishing Limited, 2007.

Hattab, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman Ruayni, *Mevâhibü'l-celîl li-şerhi Muhtasarı Halîl*, nşr. Zeke-riyyâ Umeyrat, Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1416/1995.

Ismail, Abdul Ghafar, *Money Islamic Banks and the Real Economy*, Kuala Lumpur: Cengage Learning, 2010.

İbn Âbidîn, *Hâşiyetü Reddî'l-muhtâr alâ'd-Dürri'l-muhtâr şerh-i Tenvîri'l-ebşâr*, thk. eş-Şeyh Adil Ahmed el-Mevcud-Ali Muhammed Mu-avvad, Riyad: Dâru'l-alemi'l-kütüb, 1423/2003.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b Ahmed b. Saîd ez-Zâhirî, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, thk. Muhammed Münir ed-Dimaşkî, Mısır: İdâratü't-Tibâati'l-Münire, h.1351.

İbn Kudâme, Muvaffakuddîn b. Ahmed, *el-Muğni*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî-Abdulfettah Muhammed el-Hulv, Riyad: Dâru Alemi'l-Kütüb, 1417/ 1997.

İbn Manzûr, el-İfrikî, *Lisânu'l-arab*, Beyrut 1990.

İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, yy., Dâru'l-marife,1402/1982.

İbnu'l-Hümâm, Kemâleddin Muhammed b. Abdulvâhid, *Şerhu Fethu'l-kadîr*, Beyrut: Dâru'l-fikr, t.y.

Kante, Aboubacar Salihou, *Credit Cards from Islamic Perspective*, Ku-ala Lumpur: Ilmiah Publihers, 2006.

Kasanî, *Bedayiu's-sanayi'*, Darul kütübil' ilmiyye, 1986.

Kaya, Süleyman, "17. Yüzyıl Sonlarında Muhalif Bir Metin: Mu-ammed b. Hamza el-Aydinî'nin Bey'u-İne Risalesi", *Divân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, c. 14, Sayı 26 (2009/1), s. 97-112.

Kaya, Süleyman, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Kredi İlişki-lerinin Hukuki Boyutu", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, Sayı 3, (2007), s. 13-41.

Malaysia Securities Commission, *Introduction to Islamic Capital Mar- ket*, Kuala Lumpur: LexisNexis, 2009.

Malaysian International Financial Centre, *Value Propositions for In- dustry Participants*, Kuala Lumpur, 2007.

Malaysian Securities Commission, *Resolutions of the Securities Commission Shariah Advisory Council*, 2nd Pupl., Kuala Lumpur: Securities Commission, 2007.

Mohamad Akram Laldin, "Islamic financial system: the Malaysian experience and the way forward", *Humanomics*, Vol. 24 No. 3, 2008, pp. 217-238.

Nuradli Ridzwan, Shah Mohd Dali & Ismail, Abdul Ghaffar, "Malaysia: Islamic Money Market Instruments", *The Business Review, Cambridge; December 2006*, Vol. 6, No. 1, pp. 198-199.

Rose, Peter S. & Milton H. Marquis, *Money and Capital Markets*, McGrawHill, Ninth edition, International Edition, Singapore, 2006.

Sanusi, Mahmood Mohamed, *Critical Issues on Islamic Banking, Finance and Takaful*, Kuala Lumpur: INCEIF, 2010.

Securities Commission Malaysia, *Islamic Capital Market: Valuation of Securities*, Malaysia, 2009.

Shaharuddin, Amir, "The Bay' al-Inah Controversy in Malaysian Islamic Banking", http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/law/events/globalsharia/shahrudin_full_article.pdf

Sudin Haron & Wan Azmi Wan Nur Sofiza, *Islamic Finance and Banking System; Philosophies, Principles & Practises*, Malaysia: McGraw-Hill publication, 2009.

Şirbîni, Şemsüddin b. Ahmed, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifati meâni'l-Minhâc*, nşr. Muhammed Halîl İ'tânî, Beyrut: Dâru'l-marife, 1418/1997.

Takiyyüddîn Ali b. Abdulkâfî es-Sübki, *Kitâbu'l-Mecmu' Şerhu'l Mühezzeb li'ş-Şirâzî*, nşr. Muhammed Necib el-Mutî, Cidde: Mektebetü'l-İrşad, ty.

Venerdos, Angelo M., *İslamic Banking and Finance in South East Asia: Its Development and Futures*, Singapur; World Scientific Publ.

Yeniçeri, Celal, *İslâm İktisadının Esasları*, İstanbul 1980.

